

УДК 378.014.553.014.621 (091)

ЛЮДМИЛА ЗЕЛЕНЬСКА
(Харків)

ФАКУЛЬТЕТСЬКА РАДА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розкрито діяльність факультетських рад у системі університетського самоврядування. Визначено склад, уповноваження і напрями діяльності факультетських колегій упродовж дії університетських статутів XIX ст.

Ключові слова: факультетська рада, рада університету, університетське самоврядування, повноваження факультетських зібрань.

Новації часу зумовлюють постановку проблеми особливостей «національної моделі» російських університетів, що вимагає більш глибокого вивчення внутрішніх чинників розвитку вищої школи в історичній ретроспективі. Особливої актуальності в цьому контексті набувають питання становлення й розвитку системи університетського самоврядування як у цілому, так і окремих її елементів.

Певною мірою шлях таких досліджень вказав відомий західний дослідник історії вітчизняних університетів С. Кессоу, який підкреслював, що «держава майже завжди була готовою визнати професора як викладача та дослідника. Але вона ніколи не могла піти на визнання такої прерогативи професії, яка об'єднала б усіх професорів незалежно від спеціальності загальною відповідальністю за управління університетом, а також недоторканості академічних свобод. Основна проблема полягала не в тому, що держава не могла піти на надання університетам тимчасової автономії, а в тому, що вона не хотіла погодитися на створення певних форм постійної та визначеної інституціоналізації такої автономії. Державна «ідеологія порядку» викривляла її політичне бачення й зменшувала можливість керувати суспільством, яке швидко змінювалось» [3, с. 330].

Аспектний аналіз «внутрішнього фактору», а саме діяльності колегіальних органів управління вищою школою, що мав суттєвий вплив на становлення університетського самоврядування упродовж XIX ст., знайшов відображення у працях А. Андрєєва, Є. Вишленкової, А. Іванова, М. Полякова, С. Посохова та ін. Однак корпоративність факультетського устрою вітчизняних університетів не стала об'єктом спеціальних досліджень.

Мета статті – визначити роль факультетських рад в утвердженні університетського самоврядування, схарактеризувати напрями діяльності та форми взаємодії з адміністративними інстанціями протягом дії чотирьох університетських статутів XIX ст.

У ході наукового пошуку встановлено, що діяльність факультетських рад визначалася положеннями діючих статутів Міністерства народної освіти, що були обов'язковими для виконання на теренах Російської імперії. Так, згідно п. 61 статуту

1804 р. діяльність факультетських зібрань регламентувалася тими ж статтями, які визначались щодо порядку роботи ради університету.

Однак результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що ради факультетів неодноразово виходили з пропозиціями щодо роз'яснення, розширення або уточнення визначених положень. Зокрема, у 1875 р. члени ради історико-філологічного факультету Харківського університету професори А. Лебедев і О. Потєбня внесли на розгляд проект проведення факультетських зібрань з метою «приведення їх у належний порядок». На засіданні ради факультету від 17 грудня цей проект був затверджений з такими формулюваннями:

- підписання на початку кожного засідання протоколу проведення попереднього. З редакцією рішень вчені мають ознайомитися заздалегідь, за надісланими додому текстами протоколів;

- ведення під час засідання ради чорнових записів про хід обговорення питань.

Однак рішення ради повинні формулюватись на засіданні остаточно і такому вигляді заноситись до протоколу;

- обов'язкове включення до протоколів касації рішень з умотивуваннями;

- формулювання кожного питання повістки денної для розгляду окремо [1, с. 33].

Варто наголосити, що на засіданні вищезазначеного факультету від 28 січня 1904 р. було прийнято рішення доповнити даний перелік ще й такими правилами:

- а) заяви про внесення до протоколу окремої думки, яка може мати значення для будь-кого із членів факультету, подавати й надалі на тому засіданні, де вона виголошувалась; б) рапорти про внесення питань на розгляд факультетської ради подавати декану завчасно, з таким розрахунком, щоб інші члени факультету мали змогу ознайомитись з ними [1, с. 33].

Підкреслимо, що у перші десятиріччя дії статуту 1804 р. періодичність проведення засідань факультетських рад не визначалась. Вони проводилися «скільки часто їх нужда требовала». Протоколи засідань факультетських зібрань мали назву «Дневныя записки». І лише з 30-х років XIX ст. діловодство стало здійснюватись виключно російською мовою [1, с. 33].

Вивчення історико-педагогічних джерел із проблеми дослідження [1; 2; 4] дозволяє стверджувати, що впродовж другої половини XIX ст. кількість факультетських засідань також не регламентувалась. Так, згідно звіту про стан і діяльність Новоросійського університету за 1866/67 рр. на історико-філологічному факультеті названого університету було проведено 18 засідань, фізико-математичному – 20, юридичному – 15 [2, с. 10].

У контексті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що відповідно до положень статутів 1835 та 1884 рр. до складу ради факультету входили лише ординарні (заслужені) та екстраординарні професори. Інші члени викладацького складу запрошувалися на засідання тільки в особливих випадках. Статути 1804 і 1863 рр. передбачали залучення до роботи факультетських зібрань й інших викладачів факультету. Зокрема, статут 1863 р. надавав право голосу доцентам, які мали два роки вислуги на цій посаді, а також викладачам без наукового ступеня одноразово: а) під час вирішення питань, що стосувались предмета науки; б) при проведенні іспитів на вчену ступінь кандидата або звання дійсного студента [7].

Як свідчать результати проведеного дослідження, очолювали факультетські ради декани. Згідно статуту 1804 р. вони обиралися щорічно на загальних зборах університету із числа ординарних професорів і затверджувалися на посаді міністром народної освіти. Статут 1835 р. передав право обрання деканів до повноважень факуль-

тетських колегій. Строк перебування на цій посаді було збільшено до чотирьох років. Однак права й обов'язки факультетських посадовців не були визначені. Лише статутом 1863 р. деканам делегувалось право «ближайшого наглядення за преподаванієм факультетских предметов», а їх обрання стало здійснюватись один раз на три роки на засіданні ради факультету в присутності членів університетської ради.

Натомість статутом 1884 р. декани факультетів стали призначатись попечителем навчального округу і затверджуватись на цій посаді міністром народної освіти строком на чотири роки. Варто зазначити, що виборне право факультетських рад по відношенню до деканів було відновлено лише Височайшим указом від 27 серпня 1905 р. [1, с. 35].

Інтерес викликає той факт, що діяльність факультетських рад передбачала посаду секретаря. Згідно зі статутом 1804 р. він обирався на раді факультету із числа ад'юнктів строком на два роки і затверджувався на цій посаді попечителем. За статутом 1863 р. виконання обов'язків секретаря факультету покладалось на одного з професорів, а Височайшим указом від 23 грудня 1866 р. строк перебування став прирівнюватись до деканського і становив три роки. Суттєві зміни до існуючої практики вніс статут 1884 р. Згідно п. 23 секретар факультету мав обиратись деканом із числа професорів строком на чотири роки і затверджуватись попечителем навчального округу [8].

У ході наукового пошуку встановлено, що повноваження факультетських рад визначались відповідними пунктами університетських статутів. Вони то розширювались, то скорочувались відповідно до юридичних рішень щодо основного питання про права і обов'язки колегіальних органів управління вітчизняними університетами загалом. Так, статутом 1904 р. визначались такі функції факультетських рад: 1) забезпечення факультетського викладання, розгляд кандидатур на заміщення вакантних посад і проведення у зв'язку з цим відповідних співбесід; 2) укладання навчальних планів; 3) розгляд текстів актових промов, підготовлених членами факультету для читання на святкових зібраннях університету, а також обговорення наукових і літературних праць, які готувались до друку на кошти університету (останні поділялись на три групи: а) наукові розвідки; б) керівництва і посібники для студентів університету; в) підручники і посібники для шкіл і гімназій навчального округу); 4) проведення курсових іспитів для студентів, а також для осіб, що здобували вчену ступінь кандидата, магістра чи доктора. Зауважимо, що згідно нових правил, затверджених у 1819 р., існувало чотири наукових ступеня: дійсний студент, кандидат, магістр і доктор [5].

Як відомо, університетський статут 1835 р. дещо звузив автономію колегіальних органів управління, що, у свою чергу, наклало відбиток і на діяльності факультетських зібрань. Так, до встановлених практикою статуту 1804 р. двох способів поповнення професорського складу – обрання згідно рекомендації членів факультету та призначення від уряду, додавався третій – на підставі оголошення конкурсу. Однак, як свідчить практика університетського життя, більшість оголошуваних факультетами конкурсів не досягла бажаного результату або ж через відсутності пошукувачів, або ж через низький рівень їхньої підготовки, а значить невідповідності претендентів умовам конкурсу.

Окрім того, статутом 1835 р. установлювалась чітка регламентація по відношенню до навчальної діяльності професорів. На початку кожного семестру вони мали надати декану програми своїх читань. Означені програми обговорювались на засіданнях факультетських рад після чого передавались на розгляд ради університету і затвердження попечителя навчального округу. Після закінчення півріччя викладачі складали звіти щодо прочитаних курсів, які знову проходили означені інстанції. Така система призводила не лише до придушення свободи думки й наукової твор-

чості професорсько-викладацького складу, а й указувала на підконтрольність рішень факультетських колегій адміністративним інстанціям [1, с. 66].

Як свідчать результати проведеного дослідження, лише статут 1863 р., чітко визначивши права і обов'язки факультетів, завершив юридичний процес диференціації факультетських колегій як особливої колективної частини цілого університетського організму, що діє на засадах самоврядування. Повноваження факультетів розподілялися на дві категорії. До першої групи були віднесені ті, що підлягали остаточному рішенню факультетських зібрань, до другої – що вимагали додаткового розгляду і затвердження з боку університетської ради. Так, першу групу повноважень факультетських зібрань складали: заходи щодо посилення навчальної діяльності студентів; укладання програми конкурсу на заміщення вакантних кафедр; розгляд та затвердження навчальних програм, а також наукових творів й навчально-методичної літератури, яка видавалась університетом.

До другої категорії належали: обрання декана й секретаря факультету (на 3 роки); прийняття відповідних рішень щодо тимчасового чи постійного заміщення професорських або інших викладацьких вакансій; розподіл предметів і порядок їх викладання; пропозиції щодо поділу факультету на відділення; об'єднання або відокремлення кафедр й заміни однієї іншою; визначення предметів, обов'язкових для вивчення; відбір осіб для залишення в університеті в якості стипендіатів; окреслення кола осіб, що претендують на поїздку за кордон для підготовки до професорського звання; схвалення дисертацій на вчений ступінь; укладання завдань на отримання премій від університету; затвердження тематики студентських наукових робіт; призначення стипендій і присудження медалей студентам; розподіл коштів, які виділялись згідно кошторису на придбання навчальних посібників для факультету; справи, що визначались університетською радою для попереднього розгляду на факультеті (п. 23) [7].

Варто наголосити, що враховуючи зазначені права і обов'язки, факультети виступали як «складова частина одного цілого університетського організму» (п. 1.), а факультетські ради – «складовою університетського управління» (п. 5.). Безумовною перевагою університетського статуту 1863 р. стало надання факультетам права господаря в організації і облаштуванні викладацької й навчальної діяльності, що нагадувало практику університетського життя першої чверті XIX ст.

Натомість статут 1884 р., ліквідувавши автономію університетів, звів нанівець діяльність факультетських рад. Зокрема, були внесені істотні зміни у практику заміщення вакантних професорських посад. Позбавивши факультетську корпорацію ініціативи і способів контролю в рішенні найбільш суттєвого питання університетського життя, статут 1884 р. замінив факультетські вибори рекомендованих кандидатів на професорські посади призначенням від міністра. При цьому учені й викладацькі переваги претендентів визначались суто канцелярським способом або особистісними симпатіями керівників, наприклад ректора, попечителя та ін. Конкурси, до яких звертались факультети раніше, як до останнього способу віднайти кандидата, новий статут проектував з особливою настирливістю, розраховуючи в такий спосіб покласти край партійності й непотизму.

Варто наголосити, що в умовах дії статуту 1884 р. залишення студентів, які закінчили повний університетський курс, для підготовки до здобуття вченого ступеня відбувалося лише з дозволу й затвердження міністра (ст. 27). Плани щодо керівництва стипендіатами, після попереднього обговорення в ученому комітеті, також підлягали затвердженню міністра. У цьому напрямі за факультетськими радами за-

кріплювалось лише право проведення іспитів на вчені ступені та семестрові іспити для студентів [8].

Підкреслимо, що суттєві розбіжності стали виникати між радами факультетів і Міністерством народної освіти й на ґрунті затвердження останніми навчальних планів. Так, статут 1884 р. поновив посеместрову систему розподілу лекцій. Навчальні плани, запропоновані міністерством, висували на перший план давні класичні мови, яким надавалась перевага в системі факультетського викладання. Виконання навчальних планів супроводжувалось детальними вказівками й вимогами. Окрім тих, що зазначались у ст. 27, 70, 71 статуту 1884 р., додавалися такі: «Правила щодо складання і надання огляду викладання й розподілу лекцій», «Загальні вказівки щодо огляду викладання на фізико-математичному і медичному факультетах», що вийшли друком у 1885 р., а також «пропозиції» Міністерства народної освіти від 23 червня та 13 листопада 1904 р. Зазначені правила і рекомендації стосувалися не суттєвого, а швидше зовнішнього і формального боку викладання, висуваючи вимоги «детального опису авторів заголовків тих друкованих праць, якими професори передбачали керуватись під час лекцій і практичних занять, точного розмежування лекцій і практичних занять за семестрами з розподілом їх на обов'язкові, необов'язкові й ті, що просто рекомендуються для огляду» тощо [1, с. 143].

Виконання таких «правил» породжувало зайве у справі викладання листування, оскільки вимагало від факультету постійних зносин з університетською радою і міністерством з приводу дріб'язкових питань, наприклад: зміни в кількості годин певного курсу, перенесення лекцій з ранкових годин на вечірній час, заміни одного курсу іншим тощо.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави для висновку, що протягом XIX століття у вітчизняній вищій школі факультетські ради розглядалися як певні юридичні особи, що мають свої повноваження. У компетенції факультетських колегій перебували навчальні, наукові й організаційні справи, серед яких найбільш важливими були: формування професорсько-викладацького складу, укладання навчальних планів і розподіл лекційних занять, проведення іспитів, рекомендація до друку наукової й навчальної літератури, затвердження тем студентських наукових робіт тощо. Однак діяльність факультетських зібрань підлягала чіткій регламентації, що знаходила відображення в університетських статутах, численних указах і розпорядженнях, які характеризували загальні тенденції урядової політики в галузі вищої освіти й визначали характер та форми взаємодії факультетських колегій з адміністративними інстанціями протягом досліджуваного періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. – Х. : Изд-во САГА, 2007. – 390 с.
2. Краткий отчет о состоянии и действиях Императорского Новороссийского университета в 1866/7 акад. году. – Одесса : Тип. Сод. Алексомати, 1867. – 29 с.
3. Кэссоу С. Университетский устав 1863 г. : новая точка зрения / С. Кэссоу // Великие реформы в России, 1856-1878. – М., 1992. – С. 330.
4. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX століття в публіцистиці та історіографії / С. І. Посохов. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 368 с.
5. Устав Императорского Харьковского университета // Период. соч. об успехах народ. просвещения. – 1805. – № 10. – С. 225–285.
6. Общий Устав императорских российских университетов. – СПб., 1835.

7. Общий Устав императорских российских университетов. – СПб., 1863.
8. Общий Устав императорских российских университетов. – СПб., 1884.

Людмила Зеленская

ФАКУЛЬТЕТСКИЙ СОВЕТ КАК ГАРАНТ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УНИВЕРСИТЕТСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Деятельность факультетских советов представлена как внутренний фактор утверждения университетского самоуправления. Определены состав, полномочия и направления деятельности факультетских коллегий на протяжении действия университетских уставов XIX в.

Ключевые слова: факультетский совет, совет университета, университетское самоуправление, полномочия факультетских собраний.

Lyudmila Zelenskaja

FACULTY COUNCIL AS GUARANTOR OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF UNIVERSITY SELF-MANAGEMENT: HISTORY-PEDAGOGICAL ASPECT

The article is devoted to the analysis of faculty activity councils as an internal factor of the university self-government confirmation. Certain composition, plenary powers and the directions of faculty colleges activity during the action of university regulations of XIXth century.

Key words: faculty council, university council, university self-government, plenary powers of faculty meetings.

Одержано 12.01.2009 р., рекомендовано до друку 17.04.2009 р.

УДК 792.8 (477). «1946/1951»

ОЛЕКСАНДР ЖИРОВ
(Полтава)

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

З'ясовано особливості розвитку національного хореографічного мистецтва в післявоєнний період. Акцентовано увагу на досягненнях танцювальної самодіяльності 40-50-х р.р. ХХ. ст. у формуванні духовно-естетичних потреб українського народу.

Ключові слова: українське хореографічне мистецтво, самодіяльний хореографічний колектив, культура.

У контексті світових культурно-освітніх процесів важливого значення набуває проблема збереження та використання мистецько-педагогічних надбань у сфері хореографічного мистецтва. Аналіз процесу еволюції танцювального мистецтва дозволив установити, що особливо цінним є період першого післявоєнного десятиліття, коли на хвилі морального піднесення відбувався активний розвиток художньої самодіяльності, що супроводжувалося появою нових танцювальних ансамблів і цілої плеяди талановитих керівників, які піднесли українську хореографічну культуру на найвищий щабель розвитку. Незважаючи на важливість цього періоду для становлення